

הקדמה

מאת אשר יובל

ראשיתו של ספר זה הוא במסגרת מפעל 'מחלקי המים', שנוסד לפני כעשרים שנים. במסגרת מפעל זה מחולקים מדי שבת וחג דפים העוסקים בנושאים שונים מתוך המבחר העצום של ספרות המדרש. דפים אלו אף כונסו בשנים האחרונות באתר 'מחלקי המים' (<http://www.mayim.org.il>).

דרכנו בים המדרש העצום היא דרכו של מלקט ושזור, אשר בהדרגה גם מבקש לתהות ולחקור. משל למה הדבר דומה? לאדם שמטייל בטבע ומוצא פרח נאה. תחילה הוא מתענג על יופיו של הפרח, על מראהו המרהיב, על שלל צבעיו ועל ריחו הטוב; אך בהדרגה הוא מבחין גם במבנהו המתוחכם, במורכבותו, בסידור עליו וקפליהם ובסימטרייה של חיתוך הזהב. להתפעמות הראשונית מיפי הפרח ומהדרו, מתווספת בהדרגה הסקרנות לדעת את תכונותיו ואת מאפייניו. עודנו עומד ומשתאה מהפרח וחושב בו מחשבות, והנה מתגלים לפניו פרחים רבים אחרים, מהם שונים ומהם דומים – שדה עצום של פרחים מרהיבים בשלל צבעיהם! באיזו דרך יבחר ללכת? בדרך הראשונה, דרך המלקט והשזור, יבחר 'האישי בשדה הפרחים' את הפרחים האהובים עליו, ילקטם בזהירות ויציגם בפני רעיו וידידיו 'אותם שבעיר', שלא היו עמו בשדה, ויאמר להם: רק מעט מן המעט ליקטתי ושזרתי, צאו ולקטו לכם כאשר תאווהו נפשכם. בדרך השנייה, דרך הבוחן והחוקר, יישאר איש הפרחים שלנו בשדה, ובמקום לקלוע ולשזור מהם זר, יבחן אותם אחד לאחד, יתבונן במקום גידולם, יחקור וינסה להבין את מינם ואת מוצאם, את דרך צמיחתם, את שמירתם וכו'.

כשני עשור שנים אנו משוטטים בשדה פרחי המדרש הקסומים, מתענגים על יופיים ושותים את צופם המתוק. אנחנו סוקרים את השדה הגדול והעצום של ספרות המדרש סביב נושא או עניין הקשור לשבת, לחג או למועד בלוח השנה, לוקטים מהם אלומה בכף יד, כמעט באקראי, שוזרים אותם ומחלקים אותם בשמחה לקהל צמאי מדרש רבים. כאמור, דרכנו היא הדרך הראשונה, דרכו של המלקט והשזור, אבל תמיד שלחנו מבטנו גם לדרך השנייה, היא דרכו של החוקר וההיסטוריון.

בדרך ליקוטנו תמהנו לא אחת ושאלנו: מדרש זה, מי כתבו? היכן ומתי נוצר? שתי מקבילות אלה, מי מהן קדמה למי? מי העתיק ממי או שמא שתיהן שוות כאחת? במהלך עבודתנו ניסינו מדי פעם לעסוק במקורם ובמוצאם של המדרשים,

בהבחנות שבין מדרש תנאים ומדרש אמוראים, בין מדרש הלכה ובין מדרש אגדה, בשאלה האם מדובר במדרש ארץ ישראלי או ב'מדרש שעלה מן הגולה', האם מדובר במדרש מוקדם או במאוחר, במקור או בליקוט, בלשון עברית או בארמית ואף לשונות זרות, וכיוצא באלה. מחקרים רבים וחשובים נכתבו על עולם המדרש, אך אנו 'בעלי הבתים' שואבי מים ומחלקיהם, שאין שעתנו ונפשנו פנויה לעיין במחקרים הגדולים או בעבודות הדוקטורט, ביקשנו גבעות רכות בצדם של הרים יסודי עולם, שבילים פשוטים ומסומנים, בלי עליות קשות ונפתלות, מסלולים לאלה 'שאינם מטיבי לכת'. ביקשנו ולא מצאנו ספר מקיף וכולל המרכז מידע תמציתי ופשוט על כל מדרש.

כשפנינו למורי המדרש ולאלופיו, אמרו הם לנו: "קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא [= קורא האיגרת הוא יהא השליח]" (סנהדרין פב ע"א). מדוע לא תעשו מעשה ותפעלו מפעל להביא תקציר תולדות כל מדרש ומדרש: שפתו וסגנונו, מקורו, מקומו וזמנו, מחברו ועורכו – תמצית המחקר, צלם של ההרים הגדולים? שמענו ואמרנו: הן, הרי עלי, ונטלנו על עצמנו את המלאכה.

פנינו לפרופ' אביגדור שנאן, אשר המליץ לנו על תלמידתו גב' ענת רייזל, והיא אשר נטלה את המשימה הנכבדה על שכמה. סייעה בידה גב' רותי טוויג בעריכה ראשונה, בהצעה להשלמות ובהגהה, ולנו לא נותר אלא לעזור ולתמוך את ידיהן הנאמנות. תחילת דרכנו הייתה בהעלאת תקצירי המדרשים, כל אחד לעצמו, לאתר 'מחלקי המים', אך במהרה התרחב המפעל לכדי ספר **מבוא למדרשים**, שהוא התוצר המוגמר הניתן כאן. את הוצאת הספר לאור נטלה על עצמה הוצאת 'תבונות' שבמכללת הרצוג, בראשותו של מנהל ההוצאה מר ראובן גפני ובעידודם של ד"ר עזרא קהלני וד"ר עוזיאל פוקס. אנשי הוצאת 'תבונות' אף הוסיפו מעצתם ומתבונתם להרחיב את המפעל יתר על מחשבתנו הראשונה. תחילתו ותכולתו הראשונים של הספר היו כ-25 מדרשים שסימנו כמייצגים את ספרות המדרש ה'מרכזית', אך בעקבות השתלבותה של הוצאת 'תבונות' בתהליך, הורחבה התכולה והיא כוללת כחמישים מדרשים. מובן שגם למפעל זה צריכים היינו לשים סייג בזמן ובתוכן ולא ניתן לכלול כאן את כל תולדות המדרשים במלואם. השיקולים איזה מדרש לכלול ואיזה לא – לא היו פשוטים כלל ועיקר, ומקצתם מוסברים במבוא של פרופ' שנאן לספר זה. הגדרת התכולה ואופן עריכת הספר, היינו באיזה סדר יוצגו המדרשים, גררה את הנושא המרתק של אופן חלוקת המדרשים לקבוצות ולז'נרים. לנושא מעניין וחשוב זה מוקדש נספח מיוחד בספר.

תודה לפרופ' שנאן אשר התווה את הדרך הראשונה ולא סר ממשמרתו ומפיקוחו כל העת. נשוב ונודה לגב' ענת רייזל, ונאחל לה שתזכה לא רק לאסוף

הקדמה – אשר יובל

ולערוך, אלא גם להוסיף ולהרבות חיל בחקר המדרש ובתולדותיו. תודה להוצאת 'תבונות' ולראשיה כבר אמרנו, אך זכאי הוא מר ראובן גפני שלקח על עצמו את ההפקה והעריכה לתודה אישית ומיוחדת. יעמדו על התודה והברכה גם הרב אמנון בזק שערך את הספר בדקדקנות וביסודיות וכן עובדי הוצאת 'תבונות' שטיפלו בהפקת הספר ובהדפסתו.

אחרונה חביבה עלתה על כולנה, אשר חיזקה ומחזקת, תמכה ותומכת בי כל העת, רעייתי רבקה לבית ריינר – **"שלי ושלכם, שלה הוא"**.

ספר זה מוקדש לדור הולך ולדור בא:

- להורינו: משה וחדוה יובל, הרב יוסף יהודה ומרתה ריינר – יהי זכרם ברוך.
- לילדינו: נעה ונח חכם, איתמר ואביטל יובל; ולנכדינו: נדב, יוסף חיים, הלל, יאיר, שחר אורי, אמיר משה וינון יהודה – נר כולם יאיר לאורך שנים רבות ונעימות.

אשר יובל
מחלקי המים
ירושלים
ה'תשע"א לבריאת העולם